

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА**

КВАСОВСЬКИЙ Олександр Романович

УДК 336.22

**ОПОДАТКУВАННЯ МАЛОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ:
ФІСКАЛЬНИЙ І СТИМУЛЮЮЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ**

Спеціальність 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Тернопіль – 2003

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі фінансів Тернопільської академії народного господарства Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Андрущенко Володимир Леонідович,
Академія державної податкової служби
Державної податкової адміністрації України,
професор кафедри податкової політики і
оподаткування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Василик Остап Дмитрович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри
фінансів, грошового обігу та кредиту;

кандидат економічних наук, доцент
Крисоватий Андрій Ігорович,
Тернопільська академія народного господарства,
завідувач кафедри податків і фіскальної політики.

Провідна установа: **Київський національний економічний університет**,
кафедра фінансів, Міністерство освіти і науки України,
м. Київ.

Захист відбудеться “___” _____ 2003 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 58.082.03 Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11, ауд. _____.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільської академії народного господарства за адресою: 46000, м. Тернопіль, вул. Львівська, 11.

Автореферат розісланий “___” _____ 2003 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М. П. Шаварина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розвиток малого та середнього приватного бізнесу – важливий фактор формування повноцінного ринкового середовища, реструктуризації і підвищення ефективності суспільного виробництва, поліпшення матеріального добробуту громадян, вирішення соціально-політичних проблем. Тому наріжним каменем даного етапу економічних реформ в Україні повинно стати перетворення малого бізнесу в потужний сегмент ринкової економіки, забезпечення форсованих темпів його розвитку шляхом всебічної державної підтримки.

Незначна роль малого бізнесу в народногосподарському комплексі України, формуванні державної казни свідчать про те, що стимулюючий і фіскальний потенціал оподаткування щодо вітчизняної малої економіки не використано належним чином. Це пояснюється недостатньою розробленістю теоретичних і нормативних положень та емпіричних досліджень щодо оподаткування сфери малого підприємництва, відсутністю цілісної науково обґрунтованої концепції податкової політики у цьому секторі економіки в умовах ринкової трансформації, автоматичне поширення податкових технологій на всі господарюючі суб'єкти та імплементація зарубіжного фіскального досвіду без врахування специфіки функціонування суб'єктів малого підприємництва і реалій вітчизняного господарювання. Таким чином, наукова задача створення раціонально-ефективної підсистеми оподаткування малого бізнесу набуває особливої значущості на сучасному етапі структурної перебудови економіки України.

Значний вклад у розвиток сучасної фіскальної теорії, у вирішення складних проблем фінансової підтримки підприємництва в період кардинальних ринкових перетворень внесли вітчизняні вчені (В.Л. Андрущенко, В.В. Буряковський, З.С. Варналій, О.Д. Василик, В.П. Вишневський, А.І. Даниленко, М.І. Долішній, С.В. Каламбет, А.І. Крисоватий, І.О. Луніна, П.В. Мельник, А.М. Соколовська, В.М. Суторміна, В.М. Федосов, Л.М. Шабліста, С.І. Юрій та багато ін.), російські науковці (Д.Д. Бутаков, В.Г. Князев, О.Б. Крутік, О.С. Лазарєв, М.Г. Лапуста, О.І. Муравйов, Ю.В. Старостін, Д.Г. Чернік, Є.В. Шкребела, Т.В. Юткіна та ін.) та зарубіжні економісти (Ш. Бланкарт, Г. Богйон, М. Гяде, Я. Корнаї, Д.С. Любік, Дж.Ю. Стігліц, Н.Л. Стюбен, У. Тіссен, У.М. Хассі та ін.).

Віддаючи належне високому рівню наукових робіт перелічених авторів, хочемо зазначити, що в їх рамках дослідження теоретичних аспектів, світової (особливо позитивного досвіду постсоціалістичних країн) і вітчизняної прагматики оподаткування малого бізнесу здебільшого мають фрагментарний характер. Крім цього, на сьогодні практично відсутній комплексний аналіз фіскальної і стимулюючої ефективності загальноприйнятого порядку та альтернативних радикально спрощених схем оподаткування суб'єктів малого підприємництва в Україні, на що, зокрема, вплинула обмеженість адекватних офіційних статистичних даних.

Об'єктивна необхідність творчого розвитку теорії взаємовідносин між фіском та малим підприємництвом, а також потреба в розробках прикладного характеру, спрямованих на модернізацію оподаткування сфери малого бізнесу з метою максимальної реалізації його фіскального і стимулюючого потенціалу, обумовлюють актуальність теми

дослідження та доцільність її вибору.

Провідна ідея, котрій підпорядкована дисертаційна робота, в тому, що на етапі генезису та становлення малого бізнесу стратегічним напрямом фіскальної політики у цьому секторі перехідної економіки повинно бути широке використання методів податкового патронажу, що забезпечить високі стійкі темпи його розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою частиною науково-дослідних робіт, що виконуються колективом кафедри фінансів Тернопільської академії народного господарства (ТАНГ) відповідно до комплексної планової теми наукових досліджень “Удосконалення фінансових відносин в умовах становлення економіки ринкового типу” (державний реєстраційний №0101U002355), у межах якої для розділу “Розвиток підприємництва” розроблено економіко-математичну модель вибору оптимального режиму оподаткування суб’єктів малого підприємництва – юридичних осіб, а також складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри податків і фіскальної політики ТАНГ за комплексною темою “Фіскально-податкове адміністрування: прагматика, проблематика та перспективи розвитку” (державний реєстраційний № 0101U005699). Особисто здобувачем в рамках розділу “Фіскальний потенціал України та ефективність справляння податків” запропоновано концепцію модернізації підсистеми оподаткування малого бізнесу, спрямовану на підсилення її стимулюючого впливу та покращення фіскальної віддачі.

Мета і задачі дослідження. Мета роботи – поглибити теоретичні засади щодо конструювання оптимального податкового режиму для сектора малого бізнесу в період ринкової трансформації й обґрунтувати цілісну систему практичних рекомендацій, спрямованих на комплексне підвищення фіскальної і стимулюючої ефективності оподаткування малих підприємницьких структур. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення таких дослідницьких задач:

- з’ясувати й проаналізувати головні сутнісно-типологічні проблеми малого підприємництва, характерні для зарубіжної і вітчизняної економічної теорії та юридичної практики, що забезпечує ідентифікацію об’єкта дослідження;
- розглянути місце, роль і механізми комплексного впливу сектора малого бізнесу на різні сторони соціально-економічного життя сучасного суспільства;
- уточнити функціональне призначення та обґрунтувати спеціальні принципи конструювання раціонально-ефективного оподаткування сфери малого підприємництва;
- відстежити еволюцію оподаткування малого бізнесу з моменту проголошення Україною незалежності, дати оцінку оптимальності фіскального клімату в даному секторі економіки;
- проаналізувати фіскальну та стимулюючу ефективність традиційної й альтернативних спрощених (моноподаткових) технологій для суб’єктів малого підприємництва;
- довести доцільність використання спрощених методів розрахунків суб’єктів малого підприємництва з бюджетом в умовах ринкової трансформації;
- обґрунтувати можливість адаптації зарубіжного податкового досвіду до вітчизняних соціально-економічних реалій і сформулювати пропозиції щодо модернізації оподаткування малих підприємницьких структур;
- розробити економіко-математичну модель вибору оптимального режиму опо-

даткування для малих підприємств.

Об'єкт дослідження – сектор малого бізнесу – важливий фактор соціально-економічного розвитку та покращення наповнення дохідної частини бюджетів і державних цільових фондів.

Предметом дослідження є оподаткування малого бізнесу в умовах ринкових перетворень з позицій його оптимальності, фіскальних і стимулюючих можливостей.

Методи дослідження. Теоретичну базу дисертаційної роботи становлять універсальні принципи оптимального оподаткування, виведені в рамках фіскальної теорії та висвітлені в роботах класиків світової економічної і фінансової думки, конкретизовані в наукових працях провідних сучасних вітчизняних і зарубіжних учених-фінансистів. У роботі використовувалися законопроекти, законодавчо-нормативні акти, статистична інформація і матеріали Держкомстату України, Держкомпідприємництва України, ДПА України та інші матеріали, необхідні для проведення аналізу дії податкового законодавства на практиці.

Методологічним фундаментом дослідження став діалектичний метод наукового пізнання та системний підхід до вивчення механізму оподаткування малого бізнесу як макрокомпонента загальнонаціональної системи фіску, в рамках яких застосовувались наукові методи аналізу та синтезу, загального й особливого (перший розділ); історичний метод, метод наукової абстракції і статистичні прийоми групування, динамічних порівнянь, графічного зображення (другий розділ), а також методи моделювання, формалізації та аналогії (третій розділ).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних підвалин для конструювання оптимального оподаткування сектора малого підприємництва в Україні та розробці системи заходів практичного характеру щодо модернізації податкових технологій, спрямованих на реалізацію прихованих фіскальних і стимулюючих резервів. На захист виносяться такі головні наукові результати, що містять наукову новизну та відображають квінтесенцію проведеного дослідження:

- розкрито та розмежовано за семантичним значенням поняття “малий бізнес” і “мале підприємництво”; запропоновано авторський підхід до визначення категорії “суб'єкт малого підприємництва (бізнесу)” за ознаками галузевої приналежності, чисельності персоналу та обсягу річного господарського обороту;

- уточнено функціональне призначення податків у сфері малого підприємництва в перехідний період; визначено спеціальні прагматичні вимоги-орієнтири для конструювання ефективно-раціонального податкового режиму в секторі малого бізнесу на стадії становлення, котрі дають змогу компенсувати різні аспекти його підвищеної фінансової вразливості;

- обґрунтовано доцільність використання спрощених методів оподаткування, сконструйованих за принципом інтегрування сукупності податків і зборів у єдиний фіскальний платіж, тільки в ролі інструменту податкового стимулювання малого бізнесу на етапі ринкової трансформації економіки і за наявності адекватної соціально-економічної кон'юнктури;

- відстежено та системно проаналізовано процес еволюції вітчизняної системи оподаткування в контексті впливу на розвиток малого бізнесу, на цій основі запропоно-

вано її періодизацію за критерієм стимулювання сектора малого підприємництва через податковий механізм. Підтверджено існування достатньо вираженої детермінаційно-кореляційної залежності між інтенсивністю застосування різноцільових спеціальних фіскальних преференцій для малих підприємницьких структур і темпами їхнього розвитку на макрорівні, а також властивої їм оперативнішої реакції на зміни рівня податкового навантаження;

– доведено, що чинні методики справляння найважливіших за фіскальним значенням податків і зборів у межах звичайної та спрощеної систем оподаткування недостатньо враховують специфіку функціонування і формування фінансових ресурсів суб'єктів малого підприємництва, що стримує активізацію підприємницької діяльності в малих формах та зростання їх ролі у наповненні державної скарбниці. Все це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення вітчизняної податкової системи;

– вперше обґрунтовано комплекс практичних заходів щодо модернізації діючого порядку оподаткування малого бізнесу, котрий враховує світовий і вітчизняний досвід, шляхом: спрощення регулятивних процедур та послаблення прямого фіскального навантаження; поступового зменшення кількості спеціальних преференцій від найдрібніших до більших за розмірами суб'єктів малого підприємництва; гармонізації традиційної і радикально спрощених схем оподаткування; узгодження спрощених методів оподаткування за рахунок їх об'єднання в єдину податкову технологію тощо;

– розроблено економіко-математичну модель вибору оптимального варіанта оподаткування малих підприємств, що дає змогу з високим ступенем достовірності визначити доцільність та економічну вигоду від переходу на сплату єдиного податку для конкретного платника.

Практичне значення одержаних результатів. Головні висновки та пропозиції дисертаційного дослідження можуть бути використані органами ДПА України та Держкомпідприємництва України у процесі вдосконалення стратегії і тактики податкової політики держави у сфері малого підприємництва; при розробці нормативно-правових актів з питань оподаткування; у роботі науково-дослідних установ; у діяльності консалтингових та аудиторських фірм; у навчальному процесі.

Запропоновані алгоритми оцінювання обсягів сплачених малими підприємствами ПДВ і податку на прибуток та розроблена автором економіко-математична модель вибору оптимального режиму оподаткування малих фірм зі статусом юридичної особи використовуються органами Міністерства фінансів України при здійсненні аналізу фіскальної ефективності діючого податкового законодавства та прогнозуванні податкових надходжень від малого бізнесу на загальнодержавному та регіональному рівнях (довідки № 2.2-01/26 від 19.12.2002 р. і № 050-037 від 29.01.03 р.). Обґрунтований комплекс практичних заходів з модернізації вітчизняних загальноприйнятої і спрощеної систем оподаткування суб'єктів малого підприємництва використаний при підготовці відповідних рекомендацій ДПА України щодо вдосконалення чинного податкового законодавства (довідка ДПА у Тернопільській області № 8029/15-132 від 20.12.2002 р.). Авторське уточнення окремих дефініцій та отримані результати інтелектуального аналізу статистичних даних знайшли практичне застосування в роботі Науково-дослідного центру з проблем оподаткування Академії державної податкової служби України від-

повідно при формуванні понятійного і термінологічного апарату віртуальної бібліотеки для системи електронної освіти та в частині розробки інструментів інтерактивного оперативного аналізу податкової інформації (акт про впровадження від 29.01.03 р.). Окремі положення та результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі ТАНГ при викладанні навчальних дисциплін: “Податкова система”, “Податкові системи зарубіжних країн”, “Фінанси підприємств” (довідки ТАНГ № 126-33/1135 від 12.12.2002 р. та № 126-01/1154 від 23.12.2002 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є одноосібно виконаною науковою працею, де поглиблено теоретичні положення щодо оптимального фіскального режиму для малого бізнесу, проведено комплексну оцінку ефективності діючої вітчизняної підсистеми оподаткування суб’єктів малого підприємництва та науково обґрунтовано пропозиції щодо її модернізації з метою посилення стимулюючого ефекту та підвищення фіскальної віддачі. Наукові положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться дисертантом на захист, одержані самостійно. Про особистий внесок автора в одній праці, опублікованій у співавторстві, зазначено окремо.

Апробація результатів дисертації. Основні науково-практичні результати дисертаційного дослідження оприлюднено у вигляді виступів і доповідей на науково-практичній конференції за комплексною темою “Ринкова інфраструктура: суть, функції та побудова”, що відбулась 27–28 березня 2001 р. на базі Львівської комерційної академії; Другій міжнародній науково-практичній конференції “Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації”, проведеної 31 травня – 1 червня 2001 р. на базі Національної гірничої академії України (м. Дніпропетровськ); науково-практичній конференції “Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку)”, що відбулась 19–20 грудня 2001 р. на базі Академії ДПС України (м. Ірпінь); Третій міжнародній конференції молодих вчених на комплексну тему “Україна – Польща: шлях до європейської співдружності”, проведеної 16–17 травня 2002 р. на базі ТАНГ; міжрегіональній науково-практичній конференції “Оподаткування в промисловому регіоні: теорія, практика і перспективи розвитку”, присвяченій 6-річчю з дня створення ДПА в Донецькій області, що відбулась 21–23 листопада 2002 р.

Крім цього, зазначені результати доповідались і обговорювались на тематичних наукових семінарах кафедри фінансів Тернопільської академії народного господарства.

Наукові публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано в 11 наукових працях, в тому числі одній – у співавторстві. Загальний обсяг публікацій становить 4,4 друк. арк. (особисто автору належить 4,2 друк. арк.), з них: 7 статей у наукових фахових виданнях обсягом 3,3 друк. арк., з яких 6 написані індивідуально (авторський внесок становить 3,1 друк. арк.); 4 публікації за матеріалами науково-практичних конференцій (1,1 друк. арк.).

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел з 195 найменувань на 17 сторінках і 19 додатків, що займають 79 сторінок. Основний текст дисертаційної роботи викладено на 212 сторінках, що містять 17 таблиць на 8 сторінках і 10 рисунків на 5 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У розділі 1 “Сутнісно-типологічні, соціально-економічні та фіскальні засади малого підприємництва” розкрито сутність і специфіку основних понять (категорій) для позначення підприємницької діяльності в малих формах, визначено оптимальні критерії для присвоєння статусу суб’єкта малого бізнесу, з’ясовано механізми дії та особливості прояву впливу сектора малої економіки на процеси соціально-економічного розвитку, уточнено функціональну субстанцію податків у сфері малого бізнесу, класифіковано підходи до розробки нормативних принципів оптимального оподаткування, обґрунтовано спеціальні вимоги для проектування раціонально-ефективного оподаткування малих підприємницьких структур.

Поняттєвий апарат, закріплений у зарубіжному та вітчизняному законодавстві й науковій літературі, характеризується еkleктизмом, серйозними суперечностями та відсутністю однаковості у тлумаченнях окремих термінів, що не сприяє створенню досконалої нормативно-правової бази для комплексного податкового регулювання сфери малої економіки.

Автором зроблено спробу уточнити трактування ключових понять “малий бізнес”, “мале підприємництво”, “мале підприємство (фірма)”, “дрібне підприємництво”, що дає можливість чітко розмежувати дані дефініції за семантичним змістом, виходячи з особливостей вживання їх у конкретному контексті. Запропоновано наступні варіанти тлумачення перших двох термінів.

Малий бізнес – особливий сектор ринкової економіки, сукупність суб’єктів підприємницької діяльності незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, котрі відповідають певним критеріям (показникам), що регламентують суть цього поняття і встановлюються законодавством.

Мале підприємництво – самостійна систематична фінансово-господарська діяльність, що здійснюється малими за розмірами формами господарювання на власний ризик з метою отримання прибутку та забезпечення матеріального добробуту засновників і працівників цих господарських структур та членів їх сімей.

У даному контексті важливою є також проблема пошуку об’єктивних ознак віднесення певних форм господарювання до суб’єктів малого підприємництва (бізнесу). Аналіз сучасної світової та вітчизняної літератури й практики дає змогу виокремити два рівні (міжнаціональний та національних держав) і три підходи у визначенні критеріїв, що констатують сутність поняття “суб’єкт малого бізнесу” (кількісний, якісний і комбінований).

Застосовуваний у вітчизняному законодавстві комбінований підхід до визначення категорій малого підприємства, суб’єкта малого підприємництва та мікропідприємства в цілому відповідає міжнародній практиці, але не позбавлений серйозних недоліків: згадані дефініції суперечать одна одній, не враховуються реальні розміри сучасних малих фірм, ігнорується галузева специфіка. Для подолання вищезгаданих вад запропоновано за основу взяти визначення поняття “суб’єкт малого підприємництва”, яке застосовувалось у 1998 р. статистичними органами, доповнивши його показником обсягу річного господарського обороту.

На відміну від найбільш успішних у плані економічних реформ постсоціалістичних країн Східної Європи і Прибалтики та держав Південно-Східної Азії в Україні по-

ки що малий бізнес не став потужним структурним компонентом національної економіки, а отже, дієвим комплексним чинником подолання соціально-економічних негараздів, гарантом успішного перебігу трансформаційних процесів, каталізатором загального піднесення економічної сфери. Але його позиції у системі господарювання країни з кожним роком помітно зміцнюються і вже доволі відчутні (10–15% ВВП України).

У дисертації підтверджено, що навіть у складних умовах переходу до ринку мала економіка нерідко спрацьовує ефективніше, ніж середній і великий бізнес (вища продуктивність праці, нижча питома вага збиткових підприємств тощо). У період 1995–2000 рр. реальні доходи підприємців і заробітки найманих працівників збільшилися лише в цьому секторі народного господарства країни як у загальній сумі, так і в розрахунку на одного зайнятого (зокрема для індивідуальних підприємців – відповідно в 11,6 та 5,8 раза). Проте, потенціал вітчизняного малого бізнесу ще належним чином не реалізований.

Загальні функції податків було спроектовано на з'ясування функціонального призначення оподаткування малого бізнесу в економіках перехідного типу. Це дало можливість зробити висновок, що спроможність нерозвинутого сектора малого підприємництва (на стадії зародження і становлення) у забезпеченні держави фінансовими ресурсами є низькою. Відповідно обмежена фіскальна функція через незначну податкову базу даного сегмента економіки. Посилення ж податкового навантаження з метою збільшення фіскальних надходжень від малих господарських структур взагалі може призвести до їх повної ліквідації або “втечі у тінь”. Тому до досягнення ними необхідної “критичної маси” в діях уряду слід передбачити конкретні заходи податкової політики, які б сприяли прискоренню їхнього розвитку. Тобто на даному етапі виконання податками стимулюючої підфункції у сфері малого бізнесу є важливішим, ніж переслідування фіскальної мети.

Запропоновано типологію підходів до розробки принципів раціонального оподаткування, котра за критерієм домінування приватноправових чи суспільно-фіскальних фінансових інтересів умовно розмежовує їх на три види (державницький, підприємницький і конвергентний (бінарний)).

Єдиної особливої теорії оподаткування суб'єктів малого підприємництва не існує, але на основі аналізу проблем функціонування суб'єктів малого підприємництва та узагальнення зарубіжного й вітчизняного податкового досвіду їх подолання запропоновано вузькоспеціалізовані принципи, на яких повинно базуватись оподаткування малого бізнесу у період ринкової трансформації (рис. 1).

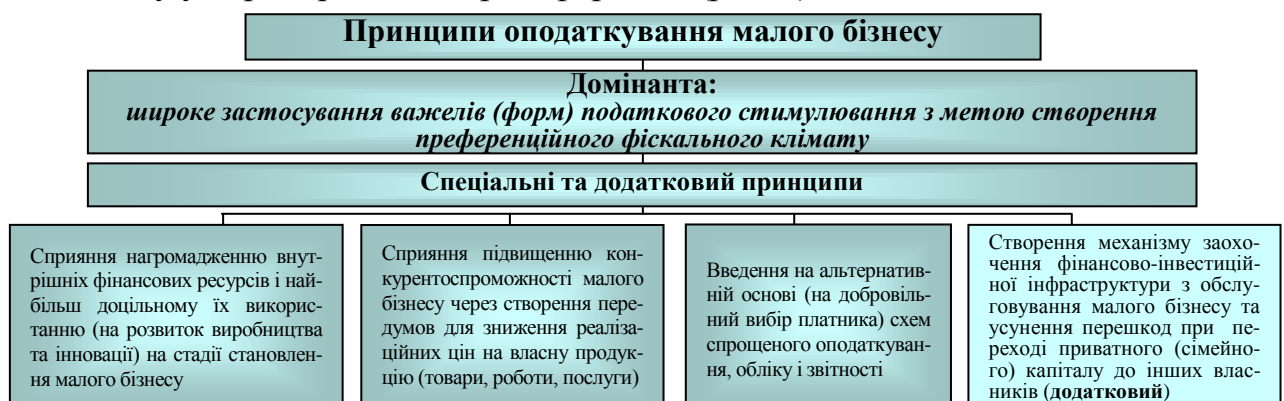

Рис. 1. Спеціальні принципи проектування оптимального оподаткування малого бізнесу в перехідний період

На нашу думку, дотримання вищевказаних вимог при проведенні податкової політики у сфері малого підприємництва дасть змогу компенсувати вразливі сторони його фінансової діяльності, а отже, забезпечити високі стійкі темпи розвитку та перманентне зростання податкових надходжень з цього сектора економіки.

У розділі 2 “Реалії оподаткування малого бізнесу” комплексно розкриваються трансформації оподаткування протягом періоду незалежності України в контексті їх впливу на розвиток вітчизняного малого підприємництва; проаналізовано сучасні тенденції і проблеми справляння з суб’єктів малого бізнесу податку на додану вартість і податку на прибуток; обґрунтовано доцільність застосування спрощених схем оподаткування в Україні, проведено оцінку їх фіскальної і стимулюючої ефективності, з’ясовано особливості, переваги та недоліки справляння різних видів паушальних (інтегрованих) податків.

Зіставляючи динаміку показників, що характеризують стан розвитку та позиції малого бізнесу у вітчизняній економіці, з періодами надання йому специфічних податкових привілеїв і хронологією найістотніших трансформацій системи оподаткування в цілому (при врахуванні зовнішнього та внутрішнього лагів), було встановлено існування між ними достатньо вираженої кореляційно-детермінаційної залежності. Виходячи з цього, за критерієм стимулювання малого бізнесу через податковий механізм, період еволюції системи оподаткування в Україні умовно поділено на три етапи:

– 1991–1992 рр. – етап становлення – відбувається формування законодавчої бази для створення і функціонування незалежної національної податкової системи зі збереженням у ній елементів пільгового оподаткування малих (дрібних) форм підприємництва, успадкованих з податкового законодавства колишнього СРСР;

– 1993–1996 рр. – етап “фіскалізації” – істотно посилюється фіскальна орієнтація вітчизняної системи оподаткування в цілому, незважаючи на поодинокі спроби відновити належне виконання нею розподільчо-регулюючої функції; практично повністю ліквідовуються спеціальні податкові пільги для представників малого бізнесу;

– починаючи з 1997 р. – етап “лібералізації” – проводяться реформи, спрямовані на зниження фіскального тиску на підприємницьку активність, закладаються реальні підвалини податкового патронажу малих господарських структур.

За відсутності точних статистичних даних для оцінки фіскального внеску малих фірм зі статусом юридичної особи у формування суми надходжень ПДВ до Зведеного бюджету України автором було застосовано непрямий метод обчислень, що базується на наявних макроекономічних показниках (табл. 1). Запропонований спосіб, на наш погляд, дає достатньо вірне уявлення про загальні тенденції зміни фіскальної ролі малих підприємств у формуванні даної статті доходів державної скарбниці. Так, за експертною авторською оцінкою їх орієнтовна частка в загальній сумі надходжень ПДВ упродовж 1995–2002 рр. коливалась у межах 6,2–14,6%, тобто була незначною.

Аналіз діючої вітчизняної ПДВ-технології показав, що хоча вона сконструйована за європейським взірцем, який проявив себе позитивно в країнах з розвинутою ринковою економікою, в умовах переходу до ринку вона поводить себе неадекватно, зумовлюючи помітне погіршення фінансового стану суб’єктів господарювання, особливо не-

великих за розмірами.

Таблиця 1

Фіскальна роль малих підприємств (МП)* у забезпеченні надходжень податку на додану вартість до Зведеного бюджету України в період 1995–2003 рр.**

№ з/п	Показники	Роки																	
		1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (очікуване)	2003 (прогноз)									
1.	Надходження ПДВ до зведеного бюджету, млн. грн.	4529,9	6246,2	8242,3	7460,1	8409,2	9441,4	10348,4	13471,2***	13608,0									
2.	Валова додана вартість (ВДВ) в основних цінах (без чистих податків на продукти), млн. грн.	48743	72089	81067	86968	108465	144262	178256****	195500	218000									
3.	Частка ПДВ у ВДВ, %	9,293	8,665	10,167	8,578	7,753	6,545	5,805	6,891	6,242									
4.	Обсяги виробленої продукції (робіт, послуг) на МП (у діючих цінах виробника), млрд. грн.	4,6	7,8	18,4	17,6	22,9	19,4	23,3	30,3	33,8									
5.	Матеріальні та прирівняні до них витрати на виробництво продукції (робіт, послуг) МП (проміжне споживання), млрд. грн.*****	1,6	2,8	6,6	8,1	9,5	8,4	9,6	12,5	13,9									
6.	Розрахункова величина чистого продукту (ВДВ), створеного на МП, за фактом (ряд. 4 – ряд. 5), млрд. грн.	3,0	5,0	11,8	9,5	13,4	11,0	13,7	17,8	19,9									
7.	Розрахункова величина чистого продукту (ВДВ), створеного на МП, перерахована через індекс інфляції до цін 2001 р., млрд. грн.	8,8	10,5	22,5	15,1	17,9	11,7	13,7	X	X									
8.	Розрахункова величина ПДВ, сплаченого в бюджет МП, за фактом (ряд. 6 × ряд. 3 ÷ 100), млрд. грн.	0,28	0,43	1,20	0,81	1,04	0,72	0,80	1,23	1,24									
9.	Розрахункова величина ПДВ, сплаченого в бюджет МП, перерахована через індекс інфляції до цін 2001 р., млрд. грн. та у % до 1995 р.	0,82	100,0	0,90	109,8	2,29	279,3	1,29	157,3	1,39	169,5	0,76	92,7	0,80	97,6	X	X	X	X
10.	Частка розрахункового ПДВ, сплаченого МП, у загальному обсязі надходжень податку (ряд. 8 ÷ ряд. 1 × 100), %	6,2	6,9	14,6	10,9	12,4	7,6	7,7	9,1	9,1									

Примітка. Частка обсягу виробленої продукції на МП у загальнодержавному випуску (в основних цінах) становила: в 1995 р. – 3,7%; 1996 р. – 4,4%; 1997 р. – 9,0%; 1998 р. – 8,0%; 1999 р. – 8,3%; 2000 р. – 5,2% та у 2001 р. – 5,2%.

Використовуючи аналогічний непрямий спосіб обчислень, встановлено, що впродовж 1997–2002 рр. середньорічний вклад малих підприємств у забезпечення загального обсягу надходжень до зведеного бюджету податку на прибуток не перевищував 13%. При цьому доведено, що незначний фіскальний внесок сектора малих фірм, разом з деструктивними макроекономічними чинниками, зумовили недоліки методології справляння податку на прибуток підприємств.

Починаючи з 1 січня 1994 р., до 1 січня 2000 р. при справлянні податку на прибуток (доходи) вітчизняним малим підприємствам зовсім не надавались спеціальні пільги на компенсацію їх особливої фінансової вразливості та нестійкості на стадії становлення в умовах загальноекономічної кризи. Крім того, за допомогою методів математичної формалізації було обґрунтовано, що чинна методика визначення об'єкта оподаткування з використанням показника скоригованих валових витрат (діє з 01.07.1997 р.) надає переваги тим товаровиробникам, які нагромаджують значні запаси незавершеного виробництва та готової продукції на складі, тоді як малі фірми через дефіцит оборотного капіталу дозволити собі цього не можуть.

* Включаючи кооперативи.

** Розраховано за даними Держкомстату України (дані за період 1995–2001 рр.) і Міністерства економіки та з питань Європейської інтеграції України (очікувані дані на 2002 р. та прогноз на 2003 р.).

*** Фактичні надходження ПДВ за оперативними даними Мінфіну України.

**** Попередні дані.

***** Починаючи з 2000 року, визначаються операційні витрати на виробництво продукції (робіт, послуг), в тому числі матеріальні.

До інших вад згаданої податкової технології, від яких найбільше втрачають малі підприємства, можна віднести: розмежування податкового та фінансового обліку, різке ускладнення техніки розрахунку податкових зобов'язань; посилення іммобілізації оборотних коштів у результаті застосування комбінованого методу визначення моменту виникнення валових доходів за “подією, що відбулась раніше”, та через наявність авансових платежів; неоднозначне тлумачення положень основного закону в підзаконних актах, а в окремих випадках упереджений підхід податківців до роз'яснень податкового законодавства, його значна мінливість.

Незважаючи на неспростовні теоретичні та практичні аргументи проти ідеї запровадження єдиного універсального податку на загальнонаціональному рівні, знайдено теоретичне обґрунтування, що, коли рамки її практичного втілення обмежити тільки сферою малого підприємництва, котре об'єктивно схильне до екстремального спрощення фіскальних процедур, конкретним часовим проміжком (періодом проведення ринкових реформ) і наявністю адекватної соціально-економічної кон'юнктури, то вона набуває цілком реального характеру.

Встановлено, що значною мірою завдяки впровадженню в Україні єдиного податку для суб'єктів малого бізнесу – юридичних осіб – щорічні прирости їх чисельності протягом останніх років стабілізувались у межах 10–13%. Упродовж 1999–2001 рр. кількість малих фірм-“спрощенців” збільшилась з 28,6 до 91,7 тис., або понад 3 рази, а їх питома вага в загальній чисельності малих підприємств – з 14,5 до 39,3%, тобто у 2,7 рази. А надходження єдиного податку від цих малих підприємницьких структур за вказаний період взагалі виросли у 10,8 рази. Однак досі зростання кількості малих підприємств-“єдиноподатників” та обсягів сплаченого ними єдиного податку з виручки в основному відбувалось не за рахунок новостворених малих суб'єктів господарювання, а в результаті масового переходу вже діючих з традиційної системи оподаткування на спрощену.

Тим не менше, починаючи з 2000 р., привабливість єдиноподаткової технології у порівнянні зі звичайним порядком оподаткування дещо знизилась. З'ясовано, що визначальну роль у цьому зіграв цілий комплекс проблем, які супроводжують справляння єдиного податку з малих підприємств на практиці. Для зручності ці проблеми було класифіковано у чотири основні групи за чинниками, що обумовлюють їх виникнення. Більшість з вказаних спірних питань і недоліків має організаційно-технічний характер і може бути успішно вирішеною з прийняттям Податкового кодексу України.

Доведено, що завдяки серйозним вадам, громіздкості, складності регулятивних процедур, високому рівню податкового навантаження звичайна система оподаткування приватних підприємців виявилась неспроможною конкурувати з привабливими альтернативними спрощеними методами: єдиним податком у фіксованій сумі, фіксованим податком для ринкових торговців і придбанням спецпатенту (це, зокрема, позначилось на зниженні фіскальної ефективності податку на доходи підприємців – фізичних осіб (рис.2)). Причому стимулюючий вплив останніх на розвиток такої організаційної форми малого бізнесу, як приватне підприємство без утворення юридичної особи, виявився сильнішим у порівнянні зі спрощеною системою оподаткування, обліку та звітності для малих підприємств. Кількість зареєстрованих приватних підприємців у період 1997–

2001 рр. щорічно збільшувалась в середньому на 120 тис. осіб. До того ж, на відміну від малих фірм переважна більшість новостворених підприємців – фізичних осіб, які відповідали законодавчо встановленим вимогам, надавала перевагу роботі за спрощеними податковими схемами. Закономірно, що сьогодні вони становлять частку близько половини від загальної чисельності всіх приватних підприємців.

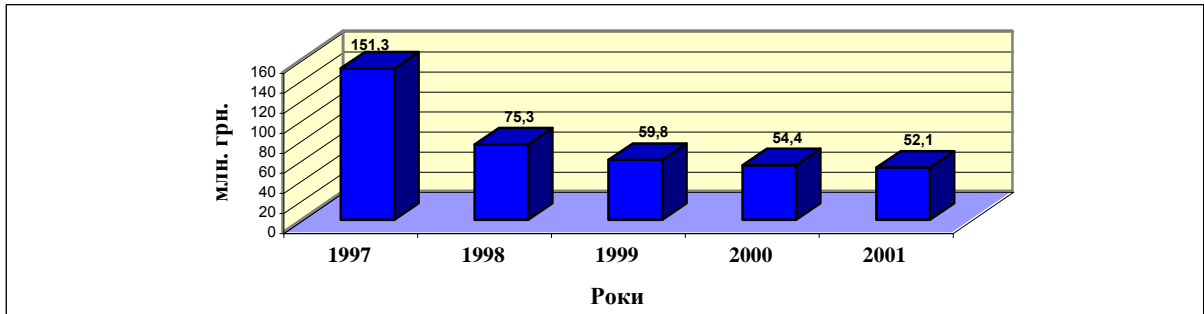

Рис. 2. Діаграма реальних надходжень прибуткового податку з доходів від підприємницької діяльності та інших доходів громадян за 1997–2001 рр. (у порівняльних цінах 1997 р.) (за інформацією ДПА України)

Незважаючи на це, альтернативні методи взаємовідносин з бюджетом, сконструйовані за принципом інтеграції сукупності податків і зборів у єдиний (паушальний) платіж, виявились методологічно не зовсім досконалими, а також не позбавленими технічних недоліків і складних проблем, які помітно дискредитують їх в очах держави, приватних підприємців та найманих ними працівників і гальмують подальше їхнє поширення.

У розділі 3 “Оптимізація фіскального режиму у сфері малого бізнесу” запропоновано концептуальний підхід до проектування раціональної фіскальної політики в секторі малого підприємництва та на його базі розроблено модель (схему) модернізованої вітчизняної підсистеми оподаткування малого бізнесу; здійснено розробку економіко-математичного забезпечення для вибору малими фірмами оптимального режиму оподаткування, що ґрунтується на чинному податковому законодавстві.

На основі критичного вивчення, систематизації й узагальнення зарубіжної та вітчизняної фіскальної прагматики у сфері малої економіки було розроблено комплекс практичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення максимальної реалізації потужного фіскального та стимулюючого потенціалу вітчизняного оподаткування малого підприємництва, що базуються на використанні успішно апробованих в Україні та за кордоном (перш за все у постсоціалістичних країнах) способів, форм і важелів податкового стимулювання малого бізнесу, пристосованих до його національних особливостей. Суть цих пропозицій можна звести до двох ключових моментів: а) внесення більш вагомих пільгових елементів у механізми нарахування та сплати найважливіших у фіскальному аспекті податків та зборів, спрямованих на лібералізацію загальноновстановленого порядку оподаткування малих підприємницьких структур; б) збереження і модернізації діючої методики справляння єдиного податку тільки для згаданих суб’єктів господарювання (передбачити механізми захисту від її застосування представниками великого і середнього бізнесу в напівлегальних схемах мінімізації податкових зобов’язань).

Значною мірою вирішити проблему вибору малими фірмами – юридичними особами – найбільш економічно вигідного серед альтернативних податкових режимів дає

змогу розроблена економіко-математична модель, що є творчою інтеграцією і розвитком окремих ідей з методик оптимізації оподаткування малих підприємств, розроблених вітчизняними та російськими економістами.

Головний принцип, покладений в основу оцінки вигідності переходу на єдиний податок, у тому, щоб, позначивши змінними основні параметри (показники) фінансово-господарської діяльності малої фірми та зробивши певні припущення, у формалізованому вигляді порівняти величини чистого прибутку, що залишається малому підприємству після справляння одного сукупного податку з виручки та при стандартній схемі розрахунків з державною скарбницею. Застосувавши такий підхід і провівши математичні перетворення, було виведено більш спрощені формули-нерівності, перевірка котрих дає змогу для сьогоденних умов оподаткування відповісти на запитання щодо доцільності (вигідності) вибору наступних трьох варіантів справляння єдиного податку:

а) за ставкою 6% від виручки (обороту), якщо:

$$B > \frac{-0,32 \times 3П - \sum П}{0,003 \times P - 0,06};$$

б) за ставкою 10% від виручки (обороту), якщо:

$$B > \frac{-0,32 \times 3П - \sum П + 0,2 \times MЗ}{0,003 \times P + 0,0667} \text{ або } B > \frac{-(0,2 \times \alpha + 0,52) \times 3П - 1,2 \times \sum П - 0,2 \times A - 0,2 \times (\pm У_{тмц}(П_{тмц}))}{0,005 \times P - 0,1};$$

в) за ставкою 10% від обороту з одночасним зниженням ціни реалізації на 20% – величину “вихідного” ПДВ (податкового зобов’язання), якщо:

$$B > \frac{-0,32 \times 3П - \sum П + 0,2 \times MЗ}{0,003 \times P - 0,1} \text{ або } B > \frac{-(0,2 \times \alpha + 0,52) \times 3П - 1,2 \times \sum П - 0,2 \times A - 0,2 \times (\pm У_{тмц}(П_{тмц}))}{0,005 \times P - 0,2667},$$

де B – загальна сума виручки та позареалізаційних доходів; $3П$ – витрати на оплату праці; $\sum П$ – сумарна величина плати за землю, збору за використання природних ресурсів, збору у Фонд соціального захисту інвалідів, збору за видачу дозволу на розміщення об’єктів торгівлі та сфери послуг і комунального податку; $MЗ$ – матеріальні та прирівняні до них витрати, за якими виникає податковий кредит за ПДВ; P – рентабельність реалізації продукції; α – сумарний норматив нарахувань на фонд оплати праці; A – сума амортизаційних відрахувань; $У_{тмц}(П_{тмц})$ – відповідно убуток (приріст) балансової вартості виробничих запасів і покупних товарів, визначений згідно з п. 5.9 діючого Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”.

За допомогою економіко-математичного моделювання встановлено, що на даний час отримання економічної вигоди від переходу малого підприємства на сплату єдиного податку (незалежно від обраного варіанта – “6% плюс ПДВ” чи “10% без сплати ПДВ”) повністю гарантовано лише за умови перевищення рентабельності продажів у розмірі 20% (так звана “точка безумовного переходу”). В інших випадках потрібно проводити перевірку дотримання вищенаведених складніших нерівностей. А з-поміж суб’єктів малого бізнесу – юридичних осіб, що вже застосовують спрощену систему оподаткування, обов’язкову (гарантовану) додаткову економію фінансових ресурсів від вибору 10-відсоткової податкової ставки отримують ті, в котрих питома вага матеріальних і прирівняних до них витрат у виручці (валових доходах) менша за 63,33% (звичайно, якщо такий вибір не позначається на стосунках з фірмами-покупцями).

Крім цього, методи математичної формалізації дали можливість верифікувати й уточнити висновки, отримані раніше в результаті логічних міркувань та аналізу статистичних даних про справляння єдиного податку в Україні, а саме:

- вигідності радикально спрощеного оподаткування для малих підприємств низькоматеріаломістких галузей, особливо сфери послуг, де висока частка доданої вартості;
- недоцільності переходу на унітарний податок з обороту для малих господарюючих суб'єктів – юридичних осіб – сфери торгівлі та громадського харчування, що працюють на низьких торговельних націнках;
- помітних фіскальних переваг приватних підприємців, які використовують спрощений режим розрахунків з бюджетом, у порівнянні з фірмами-“спрощенцями”, що обрали ставку єдиного податку 10%, якщо не перевищується “порогова” величина виручки від реалізації. Для її визначення виведено наступну формулу:

$$B = (1 + 0,5 \times K_{\text{нп}}) \times 10 \times \text{ЄП}_{\text{ф}},$$

де B – виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), визначена згідно з чинним законодавством про спрощену систему оподаткування; $K_{\text{нп}}$ – кількість найманих працівників, включаючи членів сім'ї приватного підприємця (в межах передбаченого ліміту – не більше 10 осіб); $\text{ЄП}_{\text{ф}}$ – місячна (або річна) ставка єдиного податку для суб'єкта малого підприємництва – фізичної особи, встановлена місцевою радою у фіксованому розмірі (за кожен найману особу ставка збільшується на 50%).

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення науково-практичної задачі, що виявляється в обґрунтуванні концептуальних засад для проектування ефективної фіскальної політики у сфері малого підприємництва та розробці на цій основі комплексу взаємопов'язаних практичних заходів з оптимізації підсистеми оподаткування малого бізнесу, що сприятиме зростанню її фіскального значення і посиленню стимулюючого впливу на розвиток даного сектора вітчизняної економіки.

Суть головних науково-теоретичних результатів дисертації можна звести до наступного.

1. З метою надання більш стрункого та несуперечливого характеру поняттєвому апарату, що застосовується для позначення господарської діяльності у сфері малого підприємництва, запропоновано варіант трактування ключових понять “малий бізнес”, “мале підприємництво”, який чітко розмежовує згадані дефініції за семантичним змістом; показано, що для сучасних умов краще підходить типологічна конструкція визначення поняття “суб'єкт малого підприємництва (бізнесу)”, котра раніше застосовувалася Держкомстатом України, за умови її доповнення науково обґрунтованим і диференційованим показником господарського обороту.

2. У результаті дослідження функціональної субстанції податків доведено, що на стадії становлення та утвердження у перехідних економіках сектора малого приватного підприємництва домінуючою повинна стати стимулююча підфункція оподаткування, що стане запорукою ефективної реалізації його фіскального призначення в майбутньому.

3. Окреслено три підходи до розробки максим оптимального фіску: державниць-

кий, підприємницький і конвергентний (бінарний).

4. Обґрунтовано, що об'єктивно існуючі слабкі сторони фінансово-господарського функціонування малого бізнесу в умовах переходу до ринку можуть бути значною мірою компенсовані за рахунок *широкого застосування інструментів податкового стимулювання для створення ліберальнішого (преференційного) фіскального режиму*. Крім цього, основну стратегічну вимогу до побудови ефективного оподаткування малого бізнесу уточнено за допомогою більш прагматичних вузькоспеціалізованих принципів (див. рис. 1).

5. Знайдено переконливі аргументи, що при застосуванні виключно у сфері малого підприємництва впродовж періоду здійснення ринкових реформ практична реалізація одноподаткової моделі, що об'єднує в собі значну кількість податків і зборів у єдиний сукупний платіж, цілком можлива і навіть виправдана як в інтересах фіска, так і малого бізнесу.

Основні висновки та результати практичного характеру.

1. Підтверджено, що інтенсивне застосування спеціальних різноцільових фіскальних пілг для малих підприємницьких структур на фоні загальної лібералізації податкового режиму для всіх суб'єктів господарювання сприяє вищим стійким темпам розвитку малої економіки в порівнянні із середнім і великим бізнесом навіть за складних умов для підприємницької діяльності. Це дає змогу говорити про мобільнішу реакцію малих форм бізнесу на зміни у податковому законодавстві, що обов'язково необхідно враховувати під час реформування підсистеми оподаткування згаданого сектора перехідної економіки.

2. Встановлено, що загальноприйняті методики справляння ПДВ, податку на прибуток підприємств і відрахувань з фонду заробітної плати неповною мірою враховують специфіку фінансово-господарської діяльності малих підприємницьких структур в існуючих об'єктивно обумовлених обставинах. Це негативно позначається на фінансовому стані, стримує розвиток малих підприємств та зумовлює їх масову “втечу” у “тіньовий” сектор економіки. У зв'язку з цим фіскальна роль малих фірм у сплаті податку на прибуток і ПДВ протягом 1997–2002 рр. залишалась незначною.

3. З'ясовано і доведено, що за останній час привабливість для суб'єктів малого підприємництва єдиноподаткової технології – ключової серед альтернативних спрощених податкових режимів – у порівнянні зі звичайним порядком оподаткування знизилась. Визначальну роль у цьому зіграла сукупність проблем, що супроводжують справляння єдиного податку з суб'єктів малого бізнесу на практиці. Проведено класифікацію цих проблем за головними причинами, котрі їх зумовлюють. Практичне значення згаданої типології полягає в тому, що, комплексно усунувши в Податковому кодексі та не допускаючи подібних прорахунків при внесенні змін до механізму справляння єдиного інтегрованого податку, можна позбавитись більшості спірних питань і недоліків організаційно-технічного плану та уникнути їх повторної появи у майбутньому.

4. З метою забезпечення реалізації потужного фіскального та стимулюючого потенціалу оподаткування малого підприємництва в Україні необхідно, зокрема, здійснити такі заходи фіскальної політики:

4.1. Для цілей оптимізації ПДВ: ввести щорічну індексацію граничного обсягу неоподатковуваних продажів, виходячи з темпів інфляції, запровадити для новоство-

рених суб'єктів малого підприємництва наступний удвічі вищий неоподатковуваний "пори́г"; доповнити базову ставку ПДВ однією пониженою для основних груп товарів (послуг) першої необхідності (не вище 10%) або ж знизити стандартну податкову ставку (до 17%); надати право на використання спрощеного методу розрахунку чистих податкових зобов'язань (податку до сплати), що базується на показниках реалізаційного обороту, та ширшу можливість застосування касового способу визначення податкових зобов'язань і податкового кредиту з ПДВ; зменшити періодичність сплати і подачі податкової декларації з ПДВ (залежно від обсягів оподатковуваних операцій); відмінити сплату авансових платежів.

4.2. Для цілей оптимізації податку на прибуток підприємств: запровадити помірною прогресивну шкалу податкових ставок з елементом регресу для задекларованих прибутків, що перевищують певний визначений рівень (15, 25, 30 та 25%); визначати оподатковуваний прибуток на підставі даних бухгалтерського обліку та звітності про фінансові результати господарської діяльності (уніфікація податкового та фінансового обліку); надати право на використання касового способу обчислення об'єкта оподаткування (в тому числі в бухобліку); дозволити збільшення ставок амортизаційних відрахувань удвічі; скоротити періодичність сплати і подачі податкової звітності (залежно від розмірів фінансово-господарської діяльності).

4.3. Для цілей оптимізації податку на доходи підприємців – фізичних осіб: ввести трьохступеневу слабопрогресивну шкалу ставок оподаткування з елементом регресу для надвисоких доходів (10, 20 та 17%); впровадити систему цільових податкових знижок соціального характеру для невисоких доходів; здійснити "прив'язку" шкали податкових ставок до показників мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму або ж запровадити щорічну індексацію інтервалів оподаткованого доходу; поширити на приватних підприємців інвестиційну пільгу для новостворених малих підприємств.

4.4. Для цілей оптимізації загальнодержавних обов'язкових відрахувань на соціальне страхування: ввести єдиний соціальний податок (збір), який через Держказначейство розподілятиметься між відповідними соціальними фондами у законодавчо визначеній пропорції; включити соціальний збір до податкової системи, передати контрольню-перевірочні функції органам ДПА України та запровадити чіткий порядок обміну інформацією між податковою службою і соціальними фондами; проводити поступове зменшення ставок єдиного соціального податку та зміщення акценту в бік підвищення нормативу (тарифу) страхових відрахувань із заробітків найманих осіб.

4.5. Для цілей оптимізації альтернативних спрощених способів оподаткування: інтегрувати спрощені методи в єдину податкову технологію, що передбачає справляння єдиного фіксованого податку у вигляді диференційованої плати за спецпатент з мікрофірм, та єдиного податку з виручки за ставками, диференційованими в розрізі укрупнених галузей, з більших за розміром суб'єктів малого підприємництва (в найближчі роки); знизити критеріальні обмеження, що дають право на придбання спецпатенту; встановити порядок, за яким розміри плати за нього визначаються місцевими радами за уніфікованою методикою; у разі успішної експериментальної апробації в майбутньому замість єдиного податку з виручки запровадити податок на чис-

тий потік реальних трансакцій у грошовому виразі.

5. Для вирішення проблеми вибору найбільш економічно вигідного режиму оподаткування для малих підприємств розроблено економіко-математичну модель, що дає змогу приймати оперативні рішення стосовно доцільності переходу зі звичайної на спрощену схему податкових платежів без значних трудомістких розрахунків, а при потребі – достатньо точно обчислити прогнозовану економію чи іммобілізацію фінансових ресурсів від такого переходу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

У наукових фахових виданнях:

1. Квасовський О. Р. Малий бізнес як фактор підвищення матеріального добробуту населення // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2000. – № 9. – С. 247-252 (0,4 д.а.).

2. Квасовський О. Р. Ефективне оподаткування малого бізнесу в умовах ринкової трансформації // Регіональна економіка. – 2000. – № 4. – С. 191-198 (0,5 д.а.).

3. Квасовський О. Р. Альтернативний підхід до оподаткування малого підприємства в економіках перехідного типу // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: економіка. – 2001. – № 7. – С. 105-110 (0,5 д.а.).

4. Квасовський О. Р. Функціональна субстанція податків у перехідний період // Науковий вісник. Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України. – 2001. – № 1(11). – С. 87-93 (0,5 д.а.).

5. Квасовський О. Р. Моделювання вибору оптимального оподаткування для малих підприємств // Фінанси України. – 2001. – № 10. – С. 102-111 (0,5 д.а.).

6. Квасовський О. Р. Зарубіжний досвід застосування спрощених схем оподаткування для малого бізнесу в країнах з перехідною економікою // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2002. – № 2. – С. 253-258 (0,4 д.а.).

7. Юрій С. І., Квасовський О. Р. Фіскальна і стимулююча ефективність спрощених режимів оподаткування для приватних підприємців // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 63-70 (0,5 д.а., особисто автору належить 0,3 д.а., проаналізовано ефективність справляння єдиного та фіксованого податків для приватних підприємців і спецпатенту, визначено проблеми їх функціонування).

В інших виданнях:

1. Квасовський О. Р. Особливості фіскальної політики у сфері малого бізнесу в перехідний період // Торгівля, комерція, підприємництво. (Ринкова інфраструктура: суть, функції та побудова). Збірник наукових праць. Львівська комерційна академія. – Львів: вид-во ЛКА, 2001. – С. 261-268 (0,4 д. а.).

2. Квасовський О. Р. Сутнісно-типологічні проблеми малого підприємництва в Україні // Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах ринкової трансформації: Зб.: Економічний вісник національної гірничої академії України № 2, т.1. – Дніпропетровськ: РИК НГА України, 2001. – С. 10-12 (0,1 д.а.).

3. Квасовський О. Р. Проблеми функціонування моноподаткової технології –

єдиного податку для малих підприємств в Україні // Бюджетно-податкова політика в Україні (проблеми та перспективи розвитку). Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (20–22 грудня 2001 року). – Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. – С. 108-110 (0,2 д.а.).

4. Концептуальний підхід до модернізації підсистеми оподаткування малого бізнесу в Україні // Финансы, учет, банки. Сборник научных трудов. Выпуск 1 /Под общ. ред. П. В. Егорова. – Донецк: ДонНУ, 2002. – С. 194-200 (0,4 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Квасовський О. Р. Оподаткування малого бізнесу в Україні: фіскальний і стимулюючий потенціал. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит. – Тернопільська академія народного господарства, Тернопіль, 2003.

У дисертаційній роботі проведено комплексне дослідження теоретичних засад і практики оподаткування суб'єктів малого підприємництва з позицій покращення реалізації його фіскального та стимулюючого потенціалу.

Розкрито й уточнено сутнісно-типологічні, соціально-економічні та нормативно-фіскальні основи малого бізнесу.

Проведено багатоаспектну оцінку й аналіз прагматики справляння найважливіших у фіскальному аспекті податків і зборів у сфері малої економіки при застосуванні традиційної та альтернативних спрощених схем взаємовідносин з бюджетом.

Обґрунтовано концептуальні вимоги та запропоновано комплекс скоординованих практичних заходів щодо модернізації вітчизняної підсистеми оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Розроблено економіко-математичну модель для вибору оптимального варіанта розрахунків з бюджетом для малих підприємств.

Ключові слова: суб'єкт малого підприємництва, загальновстановлений порядок оподаткування, податок на додану вартість, податок на прибуток підприємств, спрощені (інтегровані) режими оподаткування, єдиний податок, фіксований податок, спеціальний торговий патент.

АННОТАЦИЯ

Квасовский А. Р. Налогообложение малого бизнеса в Украине: фискальный и стимулирующий потенциал. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.04.01 – финансы, денежное обращение и кредит. – Тернопольская академия народного хозяйства, Тернополь, 2003.

В диссертационной работе проведено комплексное исследование теоретических начал и практики налогообложения субъектов малого предпринимательства с позиций его оптимизации в период рыночной трансформации – улучшения реализации фискального и стимулирующего потенциала.

На основании выяснения и анализа сущностно-типологических проблем малого

предпринимательства, характерных для зарубежной и отечественной экономической теории и юридической практики, предложен более обоснованный подход к трактовке понятия «субъект малого предпринимательства», который учитывает отраслевые особенности и реальные размеры малых субъектов хозяйствования в Украине. Уточнены другие ключевые дефиниции понятийного аппарата, которые используются для обозначения предпринимательской деятельности в малых формах.

Раскрыты механизмы воздействия и доказано наличие комплексного стимулирующего влияния сектора малой экономики на процессы общего экономического развития и улучшения материального благосостояния населения на макро- и микроуровнях в обстановке перехода к рынку (на основании анализа статистического материала по наиболее успешным в плане проведения рыночных реформ странам Восточной Европы и Прибалтики).

Проведено уточнение функциональной субстанции налогов в сфере малого бизнеса, в том числе в трансформационный период. В частности обоснована необходимость усиления стимулирующей подфункции налогообложения в сфере малого предпринимательства на этапе ее становления как базовой предпосылки успешного выполнения в будущем фискального назначения налогов в этом секторе национальной экономики.

Предложена классификация (типология) подходов к разработке нормативных максимум построения оптимальной налоговой системы, в основу которой положен критерий доминирования частноправовых или общественно-фискальных финансовых интересов, что дало возможность условно выделить три основных подхода: государственный, предпринимательский и конвергентный (бинарный). Исходя из анализа объективно существующих особенностей финансово-хозяйственной деятельности в сфере малого бизнеса, в дополнение к вышеуказанным универсальным правилам сформулированы специальные принципы, на которых должно базироваться проектирование рационально-эффективного налогообложения малых предпринимательских структур в период рыночной трансформации экономики.

Комплексно рассмотрена эволюция национальной налоговой системы с момента провозглашения государственной независимости Украины через призму ее влияния на процесс генезиса и становления сектора малого предпринимательства, предложена ее условная периодизация по критерию интенсивности налогового патронажа малого бизнеса, включающая три этапа: становления, усиления фискального уклона и либерализации.

Значительное внимание в работе уделено анализу современных тенденций и проблем действующих в Украине методик взимания налога на добавленную стоимость и налога на прибыль с юридических лиц – субъектов малого предпринимательства – в рамках общеустановленного порядка уплаты стандартного набора налогов и сборов. Доказано, что названные налоговые технологии, недостаточно учитывающие специфику финансово-хозяйственного функционирования малых предприятий, не позволяют должным образом реализовать фискальные и стимулирующие резервы налогообложения.

Обоснована целесообразность применения радикально упрощенных схем налогообложения исключительно в целях финансовой поддержки малой экономики в период кардинальных рыночных преобразований. Проведена оценка фискальной (в инте-

ресах казны) и стимулирующей (с предпринимательских позиций) эффективности действующей упрощенной налоговой технологии для малых предприятий (единого налога) в Украине, уяснены недостатки законодательства, регламентирующего порядок взимания указанного налога.

Раскрыты особенности и социальная роль механизма налогообложения субъектов малого бизнеса – физических лиц (общепринятой многоналоговой и альтернативных упрощенных методик (единого и фиксированного налогов, спецпатента)). Обосновано, что громоздкая и излишне сложная действующая традиционная мультибазисная система налогообложения частных предпринимателей неспособна на равных конкурировать с упрощенными (паушальными) формами расчетов с бюджетом. Проанализированы преимущества и недостатки, в том числе законодательного характера, разных способов налогообложения предпринимателей без создания юридического лица.

На основании критического изучения, систематизации и обобщения соответствующего зарубежного налогового опыта с целью его адаптирования и имплементации в Украине обоснованы концептуальные требования и комплекс скоординированных практических мероприятий по модернизации отечественной подсистемы налогообложения субъектов малого предпринимательства, что в наиболее обобщенном виде предполагает эволюционный путь усовершенствования и гармоничную интеграцию обычной и единой упрощенной схемы уплаты налогов и сборов для повышения их фискальной отдачи и усиления стимулирующего эффекта.

На основе действующего налогового законодательства разработана экономико-математическая модель выбора оптимального режима налогообложения для малых фирм – юридических лиц. Предложенный подход может быть успешно использован в будущем (путем адаптации модели к новым реалиям налогообложения) при оценке конкретным малым предприятием целесообразности перехода на единый налог, который будет взиматься по усовершенствованной методике, а также для макроэкономических исследований (для сектора малого бизнеса в целом).

Ключевые слова: субъект малого предпринимательства, общеустановленный порядок налогообложения, налог на добавленную стоимость, налог на прибыль предприятий, упрощенные (интегрированные) режимы налогообложения, единый налог, фиксированный налог, специальный торговый патент.

ANNOTATION

Kvasovsky A. R. Taxation of small business in Ukraine: fiscal and stimulating potential. – Typescript.

Dissertation for the scientific degree of economic sciences candidate according to the speciality 08.04.01 – finance, monetary circulation and credit. – Ternopil Academy of National Economy, Ternopil, 2003.

Complex investigation of theoretical base and practice in small enterprises subjects taxation from the positions of improvement of realization improving of its fiscal and stimulating potential is carried out in the dissertation.

Essential and typological, social and economic, normative and fiscal base of small

business is depicted and pointed out.

Using traditional and the alternative simplified schemes of treasury accounts multiaspect estimation and pragmatic analysis of main taxes in the sphere of small economics is carried out.

Conceptual demands are proved, the complex of coordinated practical means towards local subsystem modernization of small enterprising subjects taxation is proposed.

The economic and mathematical model for payment optimal variant selection with the budget of small enterprises is worked out.

Key words: subject of small enterprising, accepted order of taxation, value-added tax, corporation tax, simplified (integrated) routine of taxation, united tax, fixed tax, special trade patent.

Підписано до друку 07.05.2003 р.
Формат 60x90 ¹/₁₆. Папір офсетний. Друк на різнографі.
Умов.-друк. арк. 1,0. Обл.-вид. арк. 1,0. Зам. № 5-07/05/03.
Тираж 100 прим.

Віддруковано у видавництві “Економічна думка”
Тернопільської академії народного господарства
46000, Тернопіль, вул. Львівська, 3, тел. 43-22-18